

СУДОВА ПСИХІАТРІЯ

УДК 616.89-08.12-055.2+343.914

Н.Ю. Васильєва

ОЦІНКА ВПЛИВУ СИТУАЦІЙНОГО ФАКТОРА
У ФОРМУВАННІ КРИМІНАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ ЖІНОККиївський міський центр судово-психіатричної експертизи, м. Київ
na-tjushka@ukr.net

Ключові слова:
суспільно небезпечні дії (СНД), судово-психіатрична експертиза (СПЕ), підекспертні, кримінальна агресія.

Метою даного дослідження є вивчення структури скоєних жінками суспільно небезпечних діянь і впливу ситуаційного чинника на кримінальну агресивну поведінку жінок. Представлені результати дослідження 353 підекспертних жінок, поділених на дві групи залежно від характеру вчинених ними правопорушень. Окремо виділена ретроспективна група для отримання порівняльних характеристик досліджуваних параметрів. Використовували анамнестичний, клініко-психопатологічний, соціально-демографічний, експериментально-психологічний, метод експертного дослідження документації, судово-психіатричного аналізу генезу суспільно небезпечних діянь, статистичні методи. Продемонстровано вплив ситуаційного чинника на формування агресивної поведінки жінок, які вчинили злочини проти життя та здоров'я особи. Одним з висновків дослідження є те, що для максимальної об'єктивності експертного рішення при проведенні судово-психіатричної експертизи жінкам, які вчинили злочини проти життя та здоров'я особи, для оцінки виду і глибини їх емоційних реакцій в момент делікту, загальноприйнятий психіатричний підхід обов'язково повинен бути доповнений психологічним і ситуаційним аналізом, який можливо реалізувати шляхом призначення підекспертним комплексної судової психолого-психіатричної експертизи.

Загальновідомо, що реалізацію суспільно небезпечної дії хворого обумовлюють як психопатологічні, особистісні, так і ситуаційні фактори. Значення цієї тріади докладно розкрито у працях Ф.В. Кондратьєва. Встановлено, що чим менше у клінічній картині основного синдрому продуктивної симптоматики, тим більшу роль у кримінальній поведінці відіграє особистість, а особливо ситуаційні фактори [1].

Існує думка, що в момент скоєння злочинів, наприклад у сімейній сфері, жінки зазвичай перебувають у стані депресії, відчаю, тривоги, злості, ревнощів, напруги або безпорадності [2–4].

Основною причиною загибелі жертв жіночого насилля у сім'ї є тривала агресивна поведінка стосовно жінок, алкоголізація, а також їх характерологічні особливості, головними з яких є експлозивність та імпульсивність [5, 6].

Роль жертви жіночої насильницької злочинності може бути найрізноманітнішою – від абсолютно нейтральної до такої, що максимально провокує на здійснення злочину [7]. Особистісні якості жертв актуалізуються ситуаційними чинниками, що відображено в їх класифікації: агресивні жертви – поведінка яких пов'язана з нападом, для цього типу характерне навмисне створення конфліктної ситуації; активні жертви – жертви, поведінка яких, не будучи пов'язаною з нападом або конфліктом, проте,

активно сприяє спричиненню їм шкоди (звертаються за проханням про спричинення шкоди, іншим чином викликають такі дії, а також завдають шкоди самі собі); ініціативні жертви – ті, поведінка яких має позитивний характер, але призводить до спричинення їм шкоди; пасивні жертви – ті, які з об'єктивних або суб'єктивних причин не чинять опору злочинцю; некритичні жертви – ті, для яких характерні необачність, невміння правильно оцінити життєві ситуації; нейтральні жертви – ті, які ніяк не сприяли скоєнню проти них злочинів [8–10].

Метою дослідження є вивчення структури скоєних жінками СНД та впливу ситуаційного чинника на кримінальну агресивну поведінку жінок.

Матеріали та методи дослідження

Проведене дослідження ґрунтується на основі аналізу повного обсягу (суцільної вибірки) – 303 випадки проведення стаціонарної СПЕ жінкам у Київському міському центрі судово-психіатричної експертизи впродовж десяти років (2002–2011 рр.). Для досягнення поставленої мети була виділена основна група А, до якої увійшли 122 підекспертні, звинувачувані у скоєнні суспільно-небезпечних діянь проти життя та здоров'я особи (ст. 115–119, 121–128 Кримінального Кодексу України (КК України)).

До даного дослідження не була включена 181 підекспертна, звинувачувана у скоєнні СНД, передбачених іншими статтями КК України. Для отримання порівняльних характеристик розвитку досліджуваного явища в часі була проаналізована ретроспективна група В, яка складалась із 50 жінок, аналогічна за параметрами з основною групою: підекспертні жінки, звинувачувані у скоєнні злочинів проти життя, здоров'я, свободи та гідності особистості (ст. 93–98, 101–107 Кримінального Кодексу Української Радянської Соціалістичної Республіки (КК УРСР)), щодо яких були проведені стаціонарні СПЕ у Київському міському центрі судово-психіатричної експертизи за період 1981–1986 рр. Діагнози підекспертних ретроспективної групи були приведені у відповідність до МКХ–10, а статті КК УРСР зіставні із статтями чинного КК України.

Збір інформації проводили шляхом виколювання даних із різних офіційних документів: медичних карт стаціонарного хворого, матеріалів кримінальної справи, актів СПЕ, у спеціально розроблену карту обстеження, яка містить загальні відомості про підекспертну та експертизу, анамнестичні, соціально-демографічні, клінічні та індивідуально-психологічні особливості жінок, дані про особу потерпілого, кримінал та посткримінальну ситуацію, поведінку підекспертної в період проведення СПЕ.

Для досягнення поставленої мети використовували наступні методи дослідження: анамнестичний, клініко-психопатологічний, соціально-демографічний, експериментально-психологічний, метод експертного дослідження документації, судово-психіатричного аналізу генезу СНД, статистичний.

При порівнянні груп спостереження за допомогою t-коефіцієнта достовірності було прийнято, що p – це інтервал достовірності при порівнянні групи А з групою В. Якщо $p > 0,05$, перевагу вважали недостовірною і значення p не відмічали.

Результати та їх обговорення

У структурі правопорушень підекспертних групи А умисні вбивства займали першу позицію – 54,1% (66 випадків), у 36,9% (45 випадків) жінки завдавали потерпілим умисні тяжкі тілесні ушкодження; вбивство через необережність та умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження були скоєні особами групи А в 2,5% (по 3 випадки відповідно), дві підекспертні (1,6%) нанесли своїм жертвам побіи та мордування; умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, умисні легкі тілесні ушкодження були заподіяні в 0,8% (по 1 випадку відповідно).

Виявлено, що кількість умисних тяжких тілесних ушкоджень, нанесених особами групи А своїм жертвам – 36,9% (45 випадків) – достовірно ($p < 0,001$) перевищує цей показник у підекспертних групи В – 8% (4 випадки).

Підекспертні групи В скоїли умисні вбивства в 78% (39 випадків), що достовірно ($p < 0,001$) перевищує цей показник у групі А – 54,1% (66 випадків). Друге місце в структурі правопорушень, вчинених жінками групи В, займали умисні тяжкі тілесні ушкодження – 8% (4 випадки), умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження були нанесені підекспертними цієї групи в 4% (2 випадки), умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, умисне вбивство матір'ю своєї новонаро-

дженої дитини, умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання, умисне легке тілесне ушкодження, побіи і мордування заподіяні жертвам у 2% (по одному випадку відповідно).

Майже однакова кількість підекспертних у групах А та В: 62,3% (76 випадків) та 66% (33 випадки) відповідно, мали із жертвою напередодні СНД конфліктні стосунки. Доброзичливі відносини з потерпілим мали 13,1% (16 випадків) підекспертних групи А та 22% (11 випадків) підекспертних групи В. Не були раніше знайомі з потерпілими 7,4% (9 випадків) осіб групи А та 4% (2 випадки) жінок групи В. Спостерігали достовірну перевагу ($p < 0,04$) підекспертних групи А – 17,2% (21 випадок) над кількістю таких у групі В – 8% (4 випадки), у яких із жертвою були нейтральні стосунки.

У 42,6% (52 випадки) фактором, який провокував скоєння підекспертними групи А агресивних дій, достовірно частіше ($p < 0,03$), порівняно з групою В – 28% (14 випадків), була вербальна образа з боку жертви. Фізична образа з боку жертв підекспертних групи В спостерігалась майже удвічі частіше – 18% (9 випадків), ніж серед потерпілих від агресії жінок групи А – 10,7% (13 випадків). Факт вербальної та фізичної образи підекспертних був наявний у 9,8% (12 випадків) у групі А та у 8% (4 випадки) у групі В. Зрада, домагання, крадіжка з боку потерпілих провокували агресію жінок групи А в 4,1% (5 випадків). Один випадок домагання (2%) з боку потерпілого спровокував агресію у підекспертної групи В. Фактор, який провокував агресію з боку потерпілих був відсутній у 32,8% (40 випадків) у групі А та в 44% (22 випадки) у групі В.

Дані про спрямованість агресії підекспертних наведені в таблиці 1

Таблиця 1. Спрямованість агресії підекспертних

Об'єкт агресії	Група А		Група В	
	п	%	п	%
Чоловік / співмешканець	43	35,2	20	40
Діти, у тому числі новонароджені	11	9	10	20
Родич, з яким проживає	21	17,3	7	14
Знайомі	37	30,3	11	22
Незнайомі	10	8,2	2	4
Всього	122	100	50	100

Спрямованість агресії підекспертних групи А більшою мірою – у 35,2% (43 випадки) – була направлена на чоловіків або співмешканців, у 30,3% (37 випадків) – на знайомих, у 17,3% (21 випадок) – на родичів, з якими проживала підекспертна, в 9% (11 випадків) від агресивних дій підекспертних страждали діти, у тому числі новонароджені, а в 8,2% (10 випадків) – незнайомі.

Жертвами агресивних дій підекспертних групи В у 40% (20 випадків) були чоловіки або співмешканці, у 22% (11 випадків) – знайомі, в 20% (10 випадків) – діти, у тому числі новонароджені, у 14% (7 випадків) – родичі, з якими проживали жінки, а в 4% (2 випадки) – незнайомі. Кількість жертв серед дітей, у тому числі новонароджених, у підекспертних групи В достовірно ($p < 0,02$) переважала – 20% (10 випадків) над кількістю жертв серед дітей, у тому числі новонароджених, у підекспертних групи А – 9% (11 випадків).

Здійснений аналіз емоційного стану жінок групи А в момент скоєння ними СНД продемонстрував, що в 51,6% (63 випадки) домінувала злість, у 15,6% (19 випадків) – страх, у 4,1% (5 випадків) – безвихідь, у 3,3% (4 випадки) – лють. Ревнощі та гнів призвели до вчинення правопорушення підекспертними цієї групи в 1,6% (по 2 випадки відповідно), в одному випадку (0,8%) СНД було скоєно на фоні тривоги. Серед жінок групи В домінуючою емоцією в період СНД була злість – 48% (24 випадки). Відчуття безвиході спостерігалось у 12% (6 випадків) підекспертних цієї групи, що достовірно ($p < 0,001$) перевищує цей показник серед осіб групи А, де він становить 4,1% (5 випадків). Емоцією страху відчували 10% (5 випадків) жінок групи В. Як «інше» – 21,3% (26 випадків) в групі А та 30% (15 випадків) зазначені випадки, коли підекспертні здійснювали кримінальні дії на фоні хворобливих розладів психічної діяльності або в об'єктах експертизи були відсутні дані про домінуючу емоцію у жінок під час скоєння ними СНД (в тому числі, коли вони заперечували факт здійснення злочину).

Очевидно, що для максимальної об'єктивності експертного рішення, особливо у разі вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи, для оцінки виду та глибини емоційних реакцій у момент делікту, загальноприйнятий психіатричний підхід обов'язково повинен бути доповнений психологічним і ситуаційним аналізом, що має бути реалізовано шляхом призначення підекспертним комплексної судової психолого-психіатричної експертизи. Дослідженням встановлено, що такі експертизи призначали жінкам групи А в 51,6% – (63 випадки), а жінкам групи В у 36% – (18 випадків).

Дані про наявність стану сп'яніння під час СНД у підекспертних та їх жертв наведені в таблиці 2.

Таблиця 2. Наявність стану сп'яніння під час СНД у підекспертних та/або їх жертв

Варіанти	Група А		Група В	
	п	%	п	%
Потерпілі та підекспертна в стані алкогольного сп'яніння	59	48,4	11	22
Потерпілі тверезі, підекспертна в стані алкогольного сп'яніння	26	21,3	6	12
Потерпілі в стані алкогольного сп'яніння, підекспертна – твереза	9	7,4	12	24
Потерпілі та підекспертна тверезі	28	22,9	21	42
Всього	122	100	50	100

У групі А стан алкогольного сп'яніння у потерпілих та/або підекспертних під час СНД мав місце в 77,1% (94 випадки). З них у 48,4% (59 випадків) в стані алкогольного сп'яніння на момент СНД перебували як підекспертні, так і потерпілі, що достовірно ($p < 0,001$) перевищує цей показник у групі В – 22% (11 випадків); у 21,3% (26 випадків) потерпілі були тверезі, а підекспертні – сп'янілі; в 7,4% (9 випадків) підекспертні на момент скоєння СНД були тверезі, а їх жертви – перебували в стані алкогольного сп'яніння. У групі В алкоголь при скоєнні СНД відіграв меншу роль, ніж у групі А: 58% (21 випадок) проти 77,1% (94 випадки). Стан алкогольного сп'яніння у підекспертних та їх жертв був зафіксований у 22% (11

випадків), що достовірно ($p < 0,001$) менше, ніж у групі А – 48,4% (59 випадків). Майже удвічі, але без достовірної різниці, була меншою, порівняно з групою А, кількість підекспертних, які на момент СНД перебували у стані алкогольного сп'яніння, а їх жертви були тверезі – 12% (6 випадків) проти 21,3% (26 випадків). У групі В достовірно ($p < 0,001$), порівняно з групою А – 7,4% (9 випадків), було більше тверезих підекспертних та їх сп'янілих жертв – 24% (12 випадків). Кількість потерпілих та підекспертних, які на період СНД були тверезі, в групі В також достовірно ($p < 0,001$) перевищувала (42% (21 випадок)) цей показник у групі А – 22,9% (28 випадків).

Висновки

Дослідження виявило переважання кількості умисних вбивств серед підекспертних обох груп. У представниць обох груп делікту передували конфліктні стосунки із жертвою. Основним фактором, який провокував підекспертних на агресивні дії стосовно потерпілих, є вербальна образа з боку останніх.

Особливості біологічної природи жінок обумовлюють специфіку їх соціальних ролей, пріоритетною з яких є формування, функціонування та розвиток сімейних стосунків, які відповідно і окреслюють коло специфічних стресових ситуацій, що знаходить своє відображення у змісті психопатологічних переживань та направленості агресивних дій на осіб найближчого оточення (чоловіки, діти).

Потужним фактором детермінації насильницьких злочинів є зловживання алкоголем підекспертними та / або потерпілими.

Очевидно, що для максимальної об'єктивності експертного рішення при проведенні СПЕ жінкам, які скоїли злочини проти життя та здоров'я особи, для оцінки виду та глибини їх емоційних реакцій у момент делікту загальноприйнятий психіатричний підхід обов'язково повинен бути доповнений психологічним і ситуаційним аналізом, що має бути реалізовано шляхом призначення підекспертним комплексної судової психолого-психіатричної експертизи.

Список використаної літератури

- Кондратьев Ф. В. Судбно-психиатрическая экспертиза при шизофрении, шизотипическом расстройстве и хронических бредовых психозах: руководство по судебной психиатрии / под ред. Т. Б. Дмитриевой. Б. В. Шостаковича, А. А. Ткаченко [и др.]. – М.: Медицина, 2008. – С. 165–192.
- The prevalence of mental health disorders in a community sample of female victims of intimate partner violence / A. M. Nathanson, R. C. Shorey, V. Tirone, D. L. Rhatigan // Partner Abuse. – 2012. – Vol. 3, № 1. – P. 59–75.
- Putkonen H. Female perpetrated violence is usually directed against close persons, such as the spouse or child / H. Putkonen // Duodecim. – 2011. – Vol. 127, № 12. – P. 1212–1218.
- Depressive symptomatology as a predictor of exposure to intimate partner violence among US female adolescents and young adults / J. A. Lehrner, S. Buka, S. Gortmaker, L. A. Shrier // Arch. Pediatr. Adolesc. Med. – 2006. – Vol. 160, № 3. – P. 270–276.
- Агеева Ю. Женская преступность: современное положение и причины / Ю. Агеева // Следователь. – 2001. – № 6. – С. 39–40.
- Осипян Н. Б. К вопросу об особенностях женской преступности / Н. Б. Осипян // Психология и право. – 2011. – № 2. – С. 1–6.
- Купина В. П. Женская преступность. К вопросу о криминологико-виктимологической ситуации / В. П. Купина // Учен. зап. С.-Петербург. им. В. Б. Шубкова фил. Рос. тамож. академии. – 2009. – № 1. – С. 184–189.
- Малкина-Пых И. Г. Виктимология: психология поведения жертвы: [комплексный анализ феномена жертвы, подходы к индивидуальному консультированию, упражнения и техники] / И. Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2010. – 862 с.
- Liquan Cao. Correlates of the victim-offender relationship in homicide / Cao Liquan, C. Hou, Huang Bu // Int. J. Offender Ther. Comp. Criminol. – 2008. – Vol. 52, № 6. – P. 658–672.
- Pilszyk A. A psychopathological picture of the perpetrator of violence in a family / A. Pilszyk // Psychiatr. Pol. – 2007. – Vol. 41, № 6. – P. 827–836.

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ СИТУАЦИОННОГО ФАКТОРА В ФОРМИРОВАНИИ КРИМИНАЛЬНОЙ АГРЕССИИ ЖЕНЩИН

Н.Ю. Васильева

Целью данного исследования является изучение структуры совершенных женщинами общественно опасных деяний и влияния ситуационного фактора на криминальное агрессивное поведение женщин. Представлены результаты исследования 353 подэкспертных женщин, распределенных на две группы в зависимости от характера совершенных ими правонарушений. Отдельно выделена ретроспективная группа для получения сравнительных характеристик исследуемых параметров. Использовались анамнестический, клинико-психопатологический, социально-демографический, экспериментально-психологический, метод экспертного исследования документации, судебно-психиатрического анализа геза общественно опасных деяний, статистический методы. Продемонстрировано влияние ситуационного фактора на формирование агрессивного поведения женщин, совершивших преступления против жизни и здоровья личности. Одним из выводов исследования является то, что для максимальной объективности экспертного решения при проведении судебно-психиатрической экспертизы женщинам, которые совершили преступления против жизни и здоровья личности, для оценки вида и глубины их эмоциональных реакций в момент деликта общепринятый психиатрический подход обязательно должен быть дополнен психологическим и ситуационным анализом, который возможно реализовать путем назначения подэкспертным комплексной судебной психолого-психиатрической экспертизы.

Ключевые слова: социально опасные действия (СОД), судебно-психиатрическая экспертиза (СПЭ), подэкспертные, криминальная агрессия.

ASSESSMENT OF SITUATIONAL FACTORS IN THE FORMATION OF WOMEN'S CRIME OF AGGRESSION

N. Vasilyeva

The purpose of this study is to examine the structure of women committed socially dangerous acts and the impact of situational factors on aggressive behavior of criminal women. Presents the results of a study of 353 patients women, divided into two groups depending on the nature of their offences. A separate retrospective group to obtain comparative characteristics of the studied parameters. Used anamnesis, clinical psychopathological, socio-demographic, experimental-psychological, method of expert research documentation, forensic analysis of the Genesis of socially dangerous acts, statistical methods. Demonstrated the influence of situational factors on the formation of aggressive behavior of women who have committed crimes against life and health of a person. One of the findings of the study is that to maximize the objectivity of the expert decisions when conducting a forensic psychiatric examination to women who have committed crimes against life and health of the individual, to assess the type and the depth of their emotional reactions at the time of the tort, the conventional psychiatric approach must be complemented by psychological and situational analysis, which can be implemented by assigning patients a comprehensive forensic psychological and psychiatric examination.

Key words: socially dangerous acts, a forensic psychiatric examination of the subject, the criminal aggression.